

ISTIQLOL DAVRI TANQIDCHILIGINING ASOSIY TAMOYILLARI

Farg'ona Davlat Universiteti Filologiya

Tillarni O'qitish O'zbek Tili 4 -Kurs.

Turdaxmatova Dilyora Umidjon Qizi

Turdaxmatovadilyora1@gmail.com

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada istiqlol davri o'zbek adabiy tanqidchiligining shakllanish bosqichlari, uning g'oyaviy-estetik asoslari va asosiy taraqqiyot tamoyillari tadqiq etiladi. Tadqiqot davomida sho'ro davri mafkuraviy qoliplaridan voz kechish, milliy qadriyatlarga qaytish va jahon adabiyotshunosligi tajribalarini o'zlashtirish jarayonlari ilmiy tahlil qilingan. Maqolada tanqidchilikda sub'ektivizm va ob'ektivizm muvozanati, badiiy asarga estetik fenomen sifatida yondashish hamda jadidchilik an'analarining qayta tiklanishi masalalari ko'rib chiqiladi. Olingan natijalar istiqlol davri tanqidchiligi nafaqat adabiy jarayonni baholovchi, balki milliy tafakkurni shakllantiruvchi intellektual kuchga aylanganini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *istiqlol davri, adabiy tanqidchilik, milliy istiqlol g'oyasi, estetik tamoyil, adabiyotshunoslik, metodologiya, badiiy tahlil, jadidchilik, talqin mahorati, adabiy jarayon.*

ABSTRACT: *This article examines the formation stages, ideological-aesthetic foundations, and primary developmental principles of Uzbek literary criticism during the independence period. The research provides a scientific analysis of the processes involved in renouncing Soviet-era ideological molds, returning to national values, and integrating the experiences of global literary studies. The article discusses the balance between subjectivism and objectivism in criticism, the approach to literary works as aesthetic phenomena, and the revival of Jadidist traditions. The results indicate that literary criticism of the independence era has*

evolved into an intellectual force that not only evaluates the literary process but also shapes national thought.

Keywords: *independence period, literary criticism, idea of national independence, aesthetic principle, literary studies, methodology, literary analysis, Jadidism, interpretation skills, literary process.*

RUSSIAN VERSION

АННОТАЦИЯ В данной статье исследуются этапы формирования, идейно-эстетические основы и основные принципы развития узбекской литературной критики периода независимости. В ходе исследования проводится научный анализ процессов отказа от идеологических клише советской эпохи, возвращения к национальным ценностям и освоения опыта мирового литературоведения. В статье рассматриваются вопросы баланса субъективизма и объективизма в критике, подход к художественному произведению как к эстетическому феномену и возрождение традиций джадидизма. Полученные результаты показывают, что литературная критика периода независимости превратилась в интеллектуальную силу, которая не только оценивает литературный процесс, но и формирует национальное мышление.

Ключевые слова: *период независимости, литературная критика, идея национальной независимости, эстетический принцип, литературоведение, методология, художественный анализ, джадидизм, мастерство толкования, литературный процесс.*

KIRISH

O'zbekiston istiqlolga erishgach, barcha ijtimoiy-gumanitar fanlar qatori adabiyotshunoslik va adabiy tanqidchilik ham tub islohotlar davriga kirdi. Sho'ro davri adabiy tanqidining hukmron metodologiyasi bo'lmish sotsialistik realizm va sinfiylik tamoyillaridan voz kechish, badiiy ijodga sof estetik va insoniy mezonlar nuqtayi nazaridan yondashish zaruriyati yuzaga keldi. Istiqlol davri tanqidchiligi o'zining dastlabki bosqichidayoq adabiyotning ijtimoiy vazifasini qayta belgilab berdi: adabiyot endi siyosat quroli emas, balki milliy o'zlikni anglash va inson

ruhiyatini kashf etish vositasiga aylandi. Bu davrda tanqidchilikning asosiy vazifasi nafaqat yangi asarlarni baholash, balki o'tmish adabiy merosini mafkuraviy tazyiqlardan xoli tarzda qayta o'rganishdan iborat bo'ldi. Maqolaning dolzarbligi shundaki, mustaqillik yillarida shakllangan yangi tanqidiy tafakkurning nazariy asoslarini tizimlashtirish, tanqidchilikning badiiy asar tahlilidagi yutuq va kamchiliklarini ilmiy aniqlash bugungi adabiyotshunoslikning muhim vazifasidir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Istiqlol davri tanqidchiligining nazariy va amaliy asoslarini o'rganishda Ozod Sharafiddinov, Umarali Normatov, Matyoqub Qo'shjonov kabi ustoz tanqidchilarning asarlari fundamental manba bo'lib xizmat qiladi. O. Sharafiddinovning "Istiqlol fidoyilar¹", U. Normatovning "Ijod sehri" asarlarida yangi davr tanqidchiligining estetik prinsiplari belgilab berilgan². Shuningdek, Q. Yo'ldoshev, B. Nazarov³, N. Rahimjonov⁴ va D. Quronov kabi olimlarning tadqiqotlarida adabiy tanqidning metodologik yangilanishi, badiiy asarni talqin qilishning jahon standartlariga mos usullari ishlab chiqilgan⁵. Xususan, D. Quronovning adabiyot nazariyasi va talqin muammolariga oid ishlarida germenevtik va strukturistik yondashuvlarning o'zbek tanqidchiligiga kirib kelishi tahlil qilingan. Tadqiqot metodologiyasi sifatida qiyosiy-tarixiy tahlil, estetik-funksional yondashuv va mantiqiy guruhlash metodlaridan foydalanildi. Metodologiyaning asosi sifatida "milliy istiqlol g'oyasi — adabiy meros — zamonaviy talqin" zanjiridan iborat tizimli yondashuv tanlandi, bu esa tanqidchilikning taraqqiyot dinamikasini ob'ektiv baholash imkonini berdi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Istiqlol davri tanqidchiligining asosiy xususiyati — tahlilda hurfikrlilik va xolislikning qaror topishidir. Tanqidchi endi asarni partiyaviy prinsiplar asosida emas, balki asarning badiiy kashfiyot darajasi, tili va uslubi, qahramon ruhiyatining

¹ Sharafiddinov O. – Istiqlol fidoyilari – Toshkent: Sharq, 1993, 42-bet.

² Normatov U. – Ijod sehri – Toshkent: Sharq, 2007, 118-bet.

³ Nazarov B. – O'zbek adabiy tanqidchiligi tarixi – Toshkent: Universitet, 2002, 110-bet.

⁴ Rahimjonov N. – Mustaqillik davri o'zbek she'riyati – Toshkent: Fan, 2007, 92-bet.

⁵ Yo'ldoshev Q. – Yoniq so'z – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006, 85-bet.

ochilishi asosida baholay boshladi. Bu davrda "estetik tanqid", "ruhiy tahlil" va "falsafiy mushohada" kabi yoʻnalishlar ustuvorlik kasb etdi. Quyidagi jadvallarda istiqlol davri tanqidchiligining konseptual oʻzgarishlari va uning asosiy tamoyillari aks ettirilgan:

1-jadval. Shoʻro va istiqlol davri tanqidchiligining qiyosiy tahlili

Mezonlar	Shoʻro davri tanqidchiligi	Istiqlol davri tanqidchiligi
Metodologiya	Sotsialistik realizm, sinfiylik, partiyaviylik.	Estetik tahlil, germeneytika, milliy oʻzlik.
Asosiy maqsad	Mafkuraviy targʻibot, yozuvchini yoʻnaltirish.	Badiiy asarni estetik hodisa sifatida talqin etish.
Merosga munosabat	Tanlab yondashuv (faqat ijobiy deb topilganlar).	Barcha adabiy merosni xolis qayta baholash.
Tanqidchining oʻrni	"Hakam" yoki "Siyosiy nazoratchi".	"Sirdosh", "Talqinchi" va "Estet".

2-jadval. Istiqlol davri tanqidchiligining yetakchi tamoyillari

Tamoyil nomi	Mohiyati	Natijasi
Milliy gʻoya	Milliy qadriyatlar va tarixiy xotirani tiklash.	Adabiyotning milliy ruh bilan sugʻorilishi.
Estetizm	Badiiy asarning shakl va mazmun uygʻunligiga urgʻu.	Tanqidning badiiy-ilmiy darajasi ortishi.
Hurfiylik	Qoliplardan xoli individual qarashlar erkinligi.	Talqinlarning rang-barangligi va boyligi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, istiqlol davri oʻzbek adabiy tanqidchiligi oʻz taraqqiyotining murakkab va sarmazmun bosqichini bosib oʻtdi. Bu davrda tanqidchilik oʻzining haqiqiy missiyasini — badiiy adabiyotning mohiyatini ochish, kitobxon didini tarbiyalash va adabiy jarayonning kelajak yoʻnalishlarini belgilash vazifasini anglab etdi. Tahlillar shuni koʻrsatadiki, mustaqillik yillarida

tanqidchilikda sotsiologizmdan qochish va psixologizmga intilish kuchaydi. Ozod Sharafiddinov boshlab bergan ma'rifatparvarlik va botiniy tahlil an'anasi bugungi kunda yosh tanqidchilar tomonidan jahon adabiyotshunosligi yutuqlari bilan boyitilmoqda. Tanqidchilik endi faqat ijodni tekshirish vositasi emas, balki shaxsning ma'naviy olamini boyituvchi falsafiy-estetik tizimga aylandi. Biroq, bugungi kunda ham adabiy jarayonda yuzaga kelayotgan ommaviy adabiyot va uning tanqidiy tahlili, adabiy bahslarning yetishmasligi kabi muammolar saqlanib qolmoqda. Kelajakda istiqlol davri tanqidchiligi jahon adabiy tafakkuri bilan yanada jadalroq integratsiyalashuvi va milliy zaminda yangi nazariy maktablarni shakllantirishi lozim. Bu esa o'z navbatida o'zbek adabiyotining dunyo miqyosida tanilishiga va uning munosib baholanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sharafiddinov O. – Istiqlol fidoyilari – Toshkent: Sharq, 1993, 42-bet.
2. Normatov U. – Ijod sehri – Toshkent: Sharq, 2007, 118-bet.
3. Yo'ldoshev Q. – Yoniq so'z – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006, 85-bet.
4. Quronov D. – Adabiyotshunoslikka kirish – Toshkent: Fan, 2004, 156-bet.
5. Rahimjonov N. – Mustaqillik davri o'zbek she'riyati – Toshkent: Fan, 2007, 92-bet.
6. Nazarov B. – O'zbek adabiy tanqidchiligi tarixi – Toshkent: Universitet, 2002, 110-bet.